

ETNIKAI SOKSZÍNŰSÉG A VÁROSI TÉRBEN – A BUDAPESTI NÉPSZÍNHÁZ UTCA NYELVI TÁJKÉPE

BALIZS DÁNIEL - ERŐSS ÁGNES

ETHNIC DIVERSITY IN URBAN SPACE –
LINGUISTIC LANDSCAPE IN NÉPSZÍNHÁZ STREET, BUDAPEST

Budapest does not have such sizeable ethnically diverse neighbourhoods as many western European cities – which owned colonies previously – do. Still, Budapest has been welcoming recurring waves of ethnically, culturally and linguistically diverse population, thus we can be curious whether there are any multiethnic areas in Budapest? Is there any part of the Hungarian capital where one can find a higher concentration of visual signs of ethnicities and languages? What sort of visual signs can we identify and how these modify/blend in the urban landscape? What does it suggest about the accommodation of non-Hungarian speakers in Budapest? By analysing the linguistic landscape of one street in the most diverse 8th district of Budapest, called Józsefváros, this research aims to answer above questions. The article is experiential, as – owing to the lack of availability of statistical data about the ethnicity of inhabitants in such low territorial level– we use the analysis of linguistic landscape to gain information about the multiethnic character of a neighbourhood. It is found that however the dominant language is Hungarian, the name of the shops and some information are displayed in other languages as well and/or the name and/or the profile of shops display a clear reference to diverse cultures and languages.

BEVEZETÉS

Az etnikai sokféleség nyomot hagy a városok vagy falvak arculatán, amely az idők során egymásra épülve alakítja a település képét és szerkezetét. A kulturálisan eltérő közösségekre utaló sajátos jegyeket felfedezhetjük az épületeken, a települések morfológiai vonásaiban, de megfigyelhető a gazdasági és gazdálkodási sajátosságokban, amelyeket szintén vizsgálatunk tárgyává tehetünk, amikor az együtt élő etnikai közösségek térhasználatát kutatjuk. Az etnikai sokféleség, a különböző szokások, a tér eltérő módon történő értelmezése, illetve használata számos esetben vizuálisan is szembevetődő, így az utcákat járva felfedezhetjük, hogy az adott tér milyen különböző tradíciókkal, kultúrával, anyanyelvvvel rendelkező csoportoknak ad otthont. Egy-egy ilyen séta alkalmával természetesen fogalmazódik meg a kérdés: mely közösségek élnek az adott térben, és milyen jelekről ismerjük fel jelenlétüket?

Egy terület multietnikus, multikulturális karakterének mérésére napjainkban már széles körben – bár Európa keleti felében még kevésbé – elterjedt módszer a nyelvi tájkép vizsgálata. A nyelvi tájképet kutatók szerint egy településen vagy annak kiválasztott részén élő népesség sokféleségét híven tükrözi a közterületeken felfedezhető feliratok, írott és egyéb vizuális jelek

nyelvi megoszlása. Magyarországon a különböző etnikumok együttélésének vizsgálatára a nyelvi tájkép tanulmányozása – az egynyelvű és monoetnikus közegből adódóan – kevés helyen kecsegtet látványos eredménnyel. Feltételezésünk szerint ez alól kivételt képez a Budapest 8. kerületében található Népszínház utca, ahol a különböző kultúrájú, etnikumú közösségek megtelepedése immár évszázados hagyománnyal bír és a magyar fővárosba irányuló külföldi migráció következtében ez a folyamat jelenleg is zajlik. Kutatásunkban arra vállalkoztunk, hogy felmérjük a Népszínház utca nyelvi tájképét. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a nyelvi tájkép felmérése alapján a Népszínház utca mennyire tekinthető kulturálisan sokszínűnek. Milyen etnikai, vallási, nyelvi csoportok jeleit fedezhetjük fel az utcaképből? Kutatásunk egyúttal választ ad a kérdésre, hogy a nyelvi tájkép elemzése mennyire használható a kulturális és etnikai sokszínűség kvantifikálására.

A tanulmányban először bemutatjuk a kutatás hátterét, majd rövid áttekintést adunk a nyelvi tájkép vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalmáról. Ezt követi a választott terep rövid ismertetése, a módszertan és az elemzés bemutatása.

1. PROBLÉMAFELVETÉS, A KUTATÁS HÁTTERE

A nemzetiségi csoportok térnyerésére hatást gyakorló 20. századi migrációs folyamatok tekintetében két típusról beszélhetünk. Az egyik tendencia a hazai cigánytelepek 1960-as évektől meginduló felszámolása, s így a romák fizikai megjelenése a települések belterületén, melyet nem sokkal később fokozódó városba áramlásuk is kísért (KERTESI, KÉZDI, 1998). A másik nagy migrációs folyamatnak az 1990 után, de még inkább az egységes európai gazdasági térhez történő csatlakozást követően (2004) meginduló vándorlást tekinthetjük. Az Európai Unió tagság és a Schengen övezethez tartozás vonzóbb migrációs célterületté tette hazánkat. Ennek egyik következményeként népesebb városainkban, különösen Budapesten, jelentősebb számban telepedett le a magyartól eltérő etnikai-kulturális háttérrel rendelkező, jellemzően ázsiai, afrikai és közel-keleti országokból származó népesség. Az arabul beszélő, továbbá a török, afgán, kínai, vietnámi stb. bevándorlók érkezését a kelet-közép-európai politikai és gazdasági változások velejárájának tekinthetjük (WALLACE, STOLA 2001; KERESZTÉLY, SZABÓ 2006). Másrészt elsősorban Budapest, de Magyarország egyes vidéki terei is otthont adnak jelentős számú nyugat-európai és amerikai, alapvetően magasabb státuszú letelepedőnek. Ugyanígy fontos megemlíteni, hogy főként 2010 után a vidéki egyetemvárosokba (Debrecen, Pécs, Szeged) és a fővárosba is folyamatosan érkeznek külföldi hallgatók, akik 3-5 éves képzésük ideje alatt Magyarországon tartózkodnak.

A külföldiek letelepedésének intenzitása a mai napig messze elmarad a Nyugat-Európában tapasztaltaktól (Kincses, 2015), ugyanakkor a magyar

fővárosban is egyre érzékelhetőbb, a mindennapok szintén tapasztalható jelei vannak a Magyarország határain túlról érkező népesség jelenlétének (WONG, PRIMECZ 2011; IRIMIÁS 2009). A 2015-ös migrációs hullám időszakosan jelentősen átformálta egyes fővárosi terek használatát is (HORY, BENKŐ 2017). A nyugat-európai városokban a bevándorlók ingatlanvásárlásai térbeli koncentrációt mutatnak (KOHLBACHER, REEGEL, SCHNELL 2015), míg Budapest vonatkozásában a jelenség nem feltétlenül konkrét városrészekben, inkább funkcionális-morfológiai szempontból meghatározott zónákban (belső lakóöv, az átlagosan 100-120 éve épült önkormányzati bérházak övezete) figyelhető meg.

A tanulmány fókuszában azonban nem az egyes bevándorló csoportok lélekszámának becslése vagy lakhelyének meghatározása áll. Célunk a multietnicitás vizuális lenyomatának felmérése egy kiválasztott, központi fekvésű budapesti utcában, amely Budapest legsokszínűbb kerületében található. Arra vagyunk tehát kíváncsiak, hogy a köztérben található nyelvi jelzések mennyiben tükrözik a külföldiek jelenlétét? Munkánkban a nyelvi tájkép kutatásának módszertanából merítettünk, amit a magyar nyelvű szakirodalom alapvetően a határon túli, magyarok lakta települések etnikai hierarchia viszonyainak, nyelvállapotának felmérésére használ (BARTHA, LAIHONEN, SZABÓ 2013; ERŐSS 2017; LAIHONEN, CSERNICSKÓ 2017). Újabban jelentek meg elemzések egy-egy magyarországi város nyelvi tájképéről a turizmus kontextusában (BÁTYI 2014; BÁTYI et al. 2019). Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy a nyelvi tájkép elemzésével a Budapesten élő nem magyar közösségek térbeli lenyomatáról, jelenlétéről szerezzünk információkat.

Elmondható tehát, hogy Magyarországon az elmúlt harminc évben jelentősebb számú bevándorló közösségek jelentek meg a világ legkülönbélebb országaiból. A fővárosban élő külföldiek területi elhelyezkedéséről korlátozottan hozzáférhetőek adatok (lásd részletesen KÓSZEGI, PFENNING 2010). Tény, hogy Budapesten nem alakultak ki a nyugati nagyvárosokhoz hasonló bevándorlónegyedek, azonban a város egyes részein járva érzékelhetjük, hogy a külföldiek letelepedésével nemcsak új városi szolgáltatások jelentek meg, hanem új kultúrák, vallások, és ami tanulmányban számunkra a legfontosabb: új nyelvek, írásjelek bukkannak fel a városi köztérben.

A tanulmány erre, a magyartól eltérő nyelvű és kultúrájú közösségek térbeli jegyeire, térformálására és térhasználatára kíváncsi. A fentiekben felsorolt folyamatok, valamint a nemzetközi példák tükrében a következő kérdésekre keresünk választ:

- *Létezik-e multietnicitással jellemezhető terület Budapesten, olyan körzet, melynek különböző anyanyelvi és nemzetiségi csoportok, illetve kulturális sajátosságok kölcsönöznek más városrésztől eltérő karaktert? Amennyiben igen, akkor:*
- *A közterületek arculata, valamint vizuális jegyei alapján milyen mértékben tapasztalható az ott élő nem magyar származású közösségek jelenléte?*

Tanulmányunkban egy olyan belvárosi utcát kívánunk vizsgálni, amely tapasztalataink szerint több, Budapesten és főleg a 8. kerületben élő etnikumot reprezentál. Kutatásunk több szempontból is kísérleti. Egyrészt belátva a kvantitatív módszertan objektív akadályait (a bevándorlók lakóhelyére vagy ingatlan tulajdonára vonatkozó adathiány), vizsgálatunkban egy utca mikroterére fókuszáltunk, ahol – két időpontban – intenzív terepmunkát végeztünk. Másrészt a kutatás kísérleti abból a szempontból is, hogy a nem magyar anyanyelvű és etnikumú bevándorló csoportok utcaképben fellelhető vizuális lenyomatát rögzíti és elemzi, vagyis az etnikai sokszínűség vizsgálatára a nyelvi jeleket használja indikátorként.

2. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

Vizsgálatunkat személyes élményeink inspirálták. A Népszínház utca mindkettőnk napi élettere volt évekig, illetve ma is az. Szerettük volna megírni, illetve a tudomány nyelvére is lefordítani azt a nyelvi és etnikai sokszínűséget, ami ott körülvett. Úgy véltük, hogy a nyelvi tájkép (linguistic landscape) kutatásával foglalkozó olvasmányaink megfelelő értelmezési keretet és módszertant kínálnak a sokszínűség megragadására.

A nyelvi tájkép meghatározására a nemzetközi szakirodalom Landry és Bourhis 1997-es definícióját idézi leggyakrabban, amely szerint „a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét.” (LAIHONEN 2012: 27). Azon túl, hogy a feliratok rendelkeznek egyfajta alapvető tájékoztató szereppel (pl. útbaigazítanak), egyben szimbolikus jelölők is, amelyek tükrözik a nyelvek közti hierarchiaviszonyt, a hatalom nyelvvideológiáját, de a településen, régióban élő kisebbség(ek) nyelvi vitalitásáról, nyelvállapotáról és a nyelvhasználat tudatosságáról is benyomást szerezhethetünk általuk (LANDRY, BOURHIS 1997). Ugyan voltak előzményei Landry és Bourhis Québecben végzett kutatásának (RUZAITÉ 2017), az ő munkájuk adott lökést világszerte a nyelvi tájkép gyorsan fejlődő interdiszciplináris kutatásának. A nyelvi tájképre fókuszáló munkák egyaránt alkalmaznak kvantitatív és kvalitatív módszereket, illetve ezek kombinációját. A kvantitatív adatgyűjtés során felépített adatbázis rendszerint dokumentálja (pl. fotók révén) a kiválasztott terep közterületein látható összes feliratot. Ezt követi a felmért egységek kódolása, amely lehetővé teszi az elemzést. A kvalitatív kutatás során az adatok (pl. egymáshoz képesti pozíció, a köztérben hallható és látható nyelvek viszonya, a térhasználók percepciói) árnyalása, kontextusba helyezése valósulhat meg.

Az elmúlt két évtizedben mind kutatási terep, mind témaválasztás tekintetében rendkívüli mennyiségű tudásanyag halmozódott fel a nyelvi tájképről, jelen tanulmány csak a témához szorosan kapcsolódó szakirodalomból

válogat. A városok nyelvi tájkép elemzésének egyik lehetséges kerete az identitás témaköre. Ebben a megközelítésben a nyelvi tájképben fellelhető jelek és kódok az ott élők azonosságtudatának kifejezői, jelölői, tehát a köztérben fellelhető, kollektív identitást kifejező nyelvi kódok vizsgálata segít felmérni ezen identitások állapotát, a többség-kisebbség viszonyt is. Ebbe a keretbe illeszthető a hagyományos etnikai kisebbségeknek is otthont adó régiók, települések vizsgálata, így a Kárpát-medence és tágabb régiója, Kelet-Közép-Európa vizsgálata. Kárpát-medencei viszonylatban Kárpátalja nyelvi tájképének kutatása a messze legalaposabban feldolgozott (*BEREGSZÁSZI 2005; CSERNICKÓ 2015, 2019; HIRES-LÁSZLÓ 2015*). Immár csaknem húsz évre visszamenő kutatásaik nemcsak a kisebbségi nyelvhasználat módjai, formái miatt fontosak, hanem azért is, mert a hosszú időtávon rendelkezésre álló elemzések lehetővé teszik az időbeli dinamikák, a külső politikai (magyarországi nemzetpolitikai támogatások, ukrainai politikai változások vagy a nyelvtörvény változásai) vagy épp gazdasági tényezők (pl. a turizmus) hatásának követését. Az utóbbi években megindult a nyelvi tájkép kutatása a Kárpát-medence egyéb tereiben is (*LAIHONEN 2012*). A kelet-közép-európai régió többi országában a gyakori határváltozások, lakosságcsere és telepítések miatt is sok helyen élnek nyelvi-etnikai kisebbségek, amelyek nyelvi tájképének feltárása elkezdődött (pl. *ZABRODSKAJA 2014; PAVLENKO 2010*). Ezen kutatások fókuszában a kisebbségi nyelvhasználat és a nyelvvideológia, illetve nyelvpolitika áll. A többnyelvű feliratok megléte, egymáshoz viszonyított pozíciója a kisebbség létezésének vizuális bizonyítékeként tételeződik, ezért rendszeres témája a helyi politikai csatározásoknak (*DRAGOMAN 2011; PATAKFALVI-CZIRJÁK 2015; ZAHORÁN 2016; ERŐSS 2018*).

A nyugat-európai nagyvárosokban a bevándorló háttérű népesség magas aránya a több évtizedes migrációs folyamatok eredménye, amelyek napjainkban is tartanak. Az így létrejött etnikai és kulturális sokféleség számos kihívással jár, amelyek elsősorban integrációs programokban és a mind a többségi, mind a kisebbségi közösségek körében előforduló sztereotípiák, előítéletek kezelésében csúcsosodnak ki. Berlinben például a nagyszámú „kelet-európai”, török, ázsiai és afrikai bevándorló mellett a volt Szovjetunió területéről érkező, német gyökerekkel rendelkező népesség beilleszkedése is konfliktusokkal terhelt. Az egyes csoportok közötti párbeszéd annak ellenére alacsony dinamikát mutat, hogy a nem német (tehát külföldről betelepült vagy külföldi háttérű) népesség a németekkel vegyesen él, területi eloszlásuk Berlinben és más németországi nagyvárosokban egyaránt közel egyenletes (*HILLMANN 2006; SCHÖNWÄLDER, SÖHN 2009; MATEJSKOVA, LEITNER 2011*). Hasonló mondható el Bécs vonatkozásában: a szegregáció alacsony szintű, ugyanakkor többség-kisebbség viszonylatban jelentős különbség mutatkozik a lakhatási körülményekben, illetve a munkaerőpiaci lehetőségek terén. Ennek legfontosabb oka, ahogy *HOFBAUER, S.* és szerzőtársai (2004) is rámutatnak, az évtizedek óta jellemző magas szintű társadalmi mobilitás, amely ugyanakkor a migráns közösségek körében csak

lassan fejti ki hatását. Mind Németországra, mind Ausztriára jellemző viszont, hogy a bevándorló csoportok minél fejletlenebb országból érkeznek és minél képzetlenebbek, annál nagyobb esély mutatkozik a térbeli koncentrációjukra.

E migráns közösségek jelenlétének nyomai a városok nyelvi tájképében nagyon változatos mértékben és módon jelennek meg. Ahogy *BARNI, M.* és *BAGNA, C. (2010)* olaszországi kutatásuk során leszögezik: egy etnikai közösség jelenléte (aránya) és etnolingvisztikai vitalitása között nem mutatkozik közvetlen kapcsolat. Az általuk vizsgált olasz városok közül például Róma egyes negyedeiben a kínai nyelv dominánsnak számít, más városokban vagy egyéb etnikai közösségek esetében (románok, oroszok) ez viszont nem alakul így. *BACKHAUS, P. (2006)* tokiói vizsgálata során az alapvetően egynyelvű közegben a nyelvi szolidaritás szerepét emelte ki, hiszen a nem japánul beszélő népesség alacsony részaránya nem indokolná többnyelvű feliratok jelenlétét Tokió utcáin. Különösen érdekes *MUTH, S. (2014)* kutatása a moldovai Chişinău-ban, ahol a város történelméből fakadóan a *lingua franca* szerepét nem az angol, hanem az orosz nyelv tölti be, jóval nagyobb jelentőséget mutatva a nyelvi tájképben, mint amely az orosz anyanyelvű népesség részarányából következne. Az orosz nyelv visszaszorulása – nemcsak Chişinău-ban, hanem a posztszovjet nagyvárosok többségében – folyamatos, ugyanakkor továbbra is a helyi nyelvi tájkép integráns részét képezi, különösen a kereskedelmi funkciójú körzetekben.

A nyugati városoktól eltérő módon azonban a régió nagyvárosaiban, ahol lakosságarányosan a legtöbb nem európai bevándorló él, nem alakultak ki etnikus lakónegyedek, enklávék. Inkább az jellemző, hogy egyes lakóházakban vagy lakótömbben viszonylag sok bevándorló háttérű lakik (*DRBOHLAV, ČERMÁKOVÁ 2016*). Az egyes etnikai csoportok gazdasági tevékenységének térbeliségét vizsgálva azonban régióink több nagyvárosában is jellemző ezek térbeli koncentrációja, alapvetően egykori ipari területeken, a városközponttól távolabb. Ilyeneket talál(t)unk Prágában (*DRBOHLAV, ČERMÁKOVÁ 2016*), Varsóban (*SULIMA 2012*) vagy Budapesten (*SIK, WALLACE 1999*). Ezekből a kutatásokból tudjuk, hogy a piacok a kereskedelem mellett sok egyéb közösségi funkciót is ellátnak (pl. vallásgyakorlás). Az általunk kiválasztott utca viszont épp azért érdekes, mert a központhoz közel fekszik és nagy koncentrációban találhatóak benne adott etnikus, vagy vallási közösség igényeit kiszolgáló üzletek és szolgáltatók, illetve az ezeket reklámozó feliratok.

A nyelvi tájképpel foglalkozó magyar nyelvű munkák főként a magyar kisebbségi nyelvhasználat szempontjából elemezték a nyelvi tájképet. Azonban egyelőre nagyon kevés kutatói figyelem hárult arra, hogy a Magyarországon élő nem magyar nyelvű csoportok jelenlétükkel hogyan alakítják azt. Épp ezért fontos Bányi Szilvia és szerzőtársai tanulmánya, amelyben Veszprém főutcájának nyelvi tájképét vizsgálva megállapítják, hogy annak ellenére, hogy a városban jelentős számú külföldi diák él vagy dolgozik, illetve 2023-ban Veszprém lesz Európa kulturális fővárosa, szinte elenyésző a magyartól eltérő nyelven elhelyezett feliratok száma (*BÁNYI et al. 2019*). Más oldalról, Hévíz példáján Bányi

azt mutatja be, hogy a turizmus nyomán hogyan jelennek meg többnyelvű elemek a nyelvi tájképben (BÁTYI 2014).

A fővárosban élő kínaiak lakóhelyválasztása kapcsán Irimiás Anna tanulmánya rámutat, hogy a koncentráció helyett jellemző a hálózatba szerveződés. A bevándorlók lakóhelyválasztása kapcsán megjegyzi, hogy főként az érkezés utáni első években sokkal fontosabb a központhoz való közelség, ezért a bevándorlók inkább a Belváros közelében maradnak. Ehhez hozzájárul Budapest 1990 utáni demográfiai és urbanisztikai folyamatai: a jelentős népességvesztés és a szuburbanizáció, aminek eredőjeként a Belváros 80 000 lakost veszített, jelentősen elöregedett és az épületállomány is leromlott. A megürült és viszonylag olcsón elérhető lakásokat így sokszor bevándorlók bérelték ki (IRIMIÁS 2009).

3. A KUTATÁSI TEREP BEMUTATÁSA

Kutatásunk terepe, a Budapest 8. kerületében, Józsefvárosban található Népszínház utca, a főváros egyik forgalmi csomópontját, a Blaha Lujza teret köti össze a Teleki László térrel. Az Osztrák-Magyar Monarchia évtizedeiben a birodalom minden részéből származó áruk és a fővárosba szerencsét próbálni érkezők hada (napszámosok, cselédek) töltötték meg a környéket. A Népszínház utca mintegy kapu volt a nagyvárosra. A csaknem egy kilométer hosszú utcát számos nivós lakóépület övezi (Lajta Béla, Vidor Emil épületei), amelyek földszintjén az utca teljes hosszában, mindkét oldalon üzlethelyiségek sorakoznak, amelyek mai napig híven tükrözik a városszerkezetben betöltött kapu szerepet és a hagyományos kereskedelmi- és szolgáltatófunkciót.

A mindig nyüzsgő Népszínház utca szebb napokat is látott. A közterületek meglehetősen leromlott állapotban vannak, több tervezett beruházás, forgalomcsökkentés, zöldítés sem valósult meg. A köztudatban inkább úgy él, mint zűrzavaros hely, ahol azonban akármit meg lehet vásárolni és gyakran történik valami izgalmas/veszélyes (lásd: 24.HU, RTL KLUB). A Népszínház utca környékének lakói hagyományosan a munkás, cseléd és kispolgár rétegekből kerültek ki. Az egykori Monarchia minden részéből, de főként a keleti területekről érkeztek különböző nemzetiségű, vallású és nyelvű bevándorlók (magyarok, szlovákok, románok, zsidók és cigányok). Monarchia széthullása, a városrész lakónépességének 22%-át adó zsidóság elhurcolása (PELLE 2020), később az államosítás mind hozzájárult a terület átalakulásához, azonban mai napig erősen megmaradt kapufunkciója.

A Népszínház Józsefváros egyik kiemelten fontos utcája, ami számos tekintetben leképezi a kerületben zajló folyamatokat, ezért néhány megállapítás erejéig kitérünk Józsefváros sokszínűségének bemutatására. Ehhez a 2013-2017 között zajló Divercities nevű EU FP7 projekt eredményeit használjuk fel. A projektben a társadalmi sokszínűséget a kutatók tágra értelmezték, vagyis az

etnikai vagy vallási dimenzióon kívül a lakók szocioökonómiai státusát, életkorát, a köztük kialakuló interakciókat és attitűdöket is vizsgálták (*FABULA ET AL. 2017A*). Jelen tanulmányban a diverzitás egy szűkebb értelmezésénél maradunk és a nem magyar etnikumú bevándorlók jelenlétére vagyunk kíváncsiak egy utca nyelvi tájképében. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a 8. kerületben a lakónépesség 11,9%-a vallotta magát nem magyarnak, ami több mint kétszeresen felülmúlja a fővárosi átlag értékét (4,8%) (*FABULA ET AL. 2017A: 24*). A hivatalos adat egyfelől jóval alacsonyabb a ténylegesnél, másrészt elfedi a kerületen belül tapasztalható különbségeket: a Divercities kutatói megállapították, hogy a romák aránya egyes kerületrészekben eléri a 40-50%-ot (*BOROS ET AL. 2016: 210*). Józsefváros kapufunkciója továbbra is tartja magát: kedvelt a vidékről a fővárosba költözők, illetve a különböző délkelet-ázsiai és afrikai bevándorlók körében. Ennek hátterében több tényező körvonalazódik: egyrészt a belvárosi kerületekhez viszonyítva kedvezőbb lakhatási és telephelybérleti díjak, a belvároshoz való közelség és az elérhető szolgáltatások nagy választéka. Fokozza a városrész etnikai sokszínűségét a studentifikáció: Józsefvárosban tizennégy felsőoktatási intézmény található, ahol évről-évre több ezres nagyságrendben tanulnak külföldi hallgatók (*FABULA ET AL. 2017B: 161*). Ahogyan a Divercities projekt anyagaiban is utalnak rá, a külföldi bevándorlók jelenléte a köztérben is látványos, példaként elsősorban az etnikai háttérű vállalkozásokat említik (*BOROS, FABULA 2017: 86*). Saját kutatásunkban a nyelvi tájkép és a Népszínház utcában található kiskereskedelmi és szolgáltató funkciók felmérésével erről nyertünk részletes információkat.

4. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Munkánkban a nyelvi tájkép kutatásának tisztán kvantitatív módszerét alkalmaztuk. A terepen kétszer történt felmérés, 2017-ben és 2020-ban. Ennek során – az első nyelvi tájkép-felmérések során meghonosodott módszert követve (ld. *LANDRY, BOURHIS 1997*) – az utcán végighaladva minden feliratot lefotóztunk, ami a házak, üzletek külső frontján, illetve az utcán, a falakon vagy az utcaburkolatokon láttunk. Amennyiben egy feliraton graffiti, ráragasztott üzenet vagy röplap jelent meg, azt külön rögzítettük, így ebben az esetben a nyelvi tájkép egy szélesebb értelmezése szerint jártunk el (*BACKHAUS 2006: 55*). A fotókat ezután adatbázisba rendeztük. 2017-ben összesen 461, 2020-ban 1184 rekord került rögzítésre (*1. táblázat*). A kutatási anyag feldolgozása a *helyszínbejárás* → *fotózás* → *adatbázis felállítása* → *adatok értékelése* → *térképezés* logikai sorrendje alapján történt.

1. táblázat: A kutatási egységek típusai, illetve a velük kapcsolatban álló tényezők
 Table1. Types of research units and factors related to them

<i>kutatási egység</i>	<i>feliratok</i>	<i>kereskedelmi egységek</i>
<i>elemszám</i>	456 (2017) 1184 (2020)	125 (2017) 139 (2020)
<i>vizsgált tényezők</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nyelv • vizuális megjelenés • íráskép • tartalom • hivatalos/magán • idegen nyelvű szöveg magyar fordítása • egyéb vizuális jelek 	<ul style="list-style-type: none"> • üzlet/szolgáltatás típusa • működő/nem működő • külföldi/hazai • etno/nem etno

Forrás: a szerzők saját gyűjtése

A helyszíni munka során 2017-ben 378 fotó készült, melyekről összesen 587 írott információt, képet, rajzot, egyéb szimbólumot stb. számoltunk össze; ez az érték a vizsgált terület összes, témánkba illő elemét tartalmazza. A feliratok jellegük alapján három kategóriába sorolhatók: hivatalos (önkormányzati felhívás, közműcégek értesítései stb.), magán (a kereskedelmi egységek feliratai, lakossági kezdeményezések – pl. apróhirdetés, graffiti stb.), illetve uniformizált. Utóbbi csoportba kerültek azon vizuális jelzések, melyek egy-egy, a témánk szempontjából elhanyagolható részletétől eltekintve (méret, karaktertípus, szimbólum jelenléte vagy hiánya) nemcsak a Népszínház utcában, hanem szerte a kerületben vagy akár Budapesten hasonlóképpen jelennek meg. Megtalálhatunk köztük tiltást (pl. dohányzás, alkoholfogyasztás), felhívást veszélyre (hócsúszás, építkezés, málló vakolat), tájékoztatást (nyitvatartás, fizetési lehetőségek stb.), de többek között idesoroltuk a „Józsefváros újjáépül” feliratú táblákat is. Az uniformizált jelzéseket – amellet, hogy befotóztuk ezeket, illetve az adatbázis első verziójában is helyet kaptak – végül kiemeltük a végleges anyagból, mivel úgy véltük, figyelembevételükkel eltávolodnánk a valós nyelvi tájképtől (vö. LAIHONEN 2012). Álláspontunk szerint az uniformizált feliratok nem tükrözik a tényleges nyelvi viszonyokat, sokkal inkább kötelező vizuális elemként vannak jelen nemcsak a vizsgált területen, hanem lényegében országszerte – ez pedig hangsúlyosabb a nyelvi megjelenésnél.

Az uniformizált jelzések kivétele után 456 vizuális egység alkotta a végleges adatbázist. Mivel ezek 87,7%-a valamely kereskedelmi egység bejáratán/cégjén/kirakatában stb. szerepelt, indokoltnak tekintettük a feliratok nyelve és egyéb jellemzői mellett a boltok, éttermek, szolgáltatások stb. karakterének vizsgálatát is, melyekből a Népszínház utcában 125-öt találtunk. Ennek megfelelően az eredmények ismertetése a továbbiakban kétféle vizsgálati

egységen alapul, mindkettőhöz azon tényezők tartoznak, melyek esetükben relevánsnak számítanak.

A vizsgálatot – tekintettel a folyamatos társadalmi és gazdasági változásokra, pl. a migráns közösségeket érintő sajátos magyar kormányzati álláspontra, vagy a 2020 elejétől jelentkező járványkrízisre – 2020 nyarán megismételtük. A három évvel korábbi tapasztalatokból adódóan a hangsúly a nem magyar közösségek attitűdjének, valamint a pandémia lokális gazdasági hatásainak mélyebb megismerése felé tolódott; a felmérés ezúttal nem terjedt ki olyan kérdésekre, melyek a korábbiakból kiindulva nem tűntek relevánsnak, pl. a feliratok írásmódjára vagy az idegen nyelvű szöveg magyarral történő megfeleltethetőségére.

A második terepmunka során összesen 1.412 írott jelet azonosítottunk, ebből 233-at minősítettünk uniformizáltnak, melyeket kiemelve a kutatás adatbázisából végül 1.184 egységet elemeztünk. A felmérés a 2017. évihez hasonlóan kiterjedt a kereskedelmi egységekre is, melyekből a Népszínház utcában 139-et számoltunk össze.

5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A feliratokat és a kereskedelmi egységeket összesen kilenc szempont alapján vizsgáltuk (lásd. 1. táblázat). Az eredmények áttekintését követően azonban egyértelművé vált, hogy – a százalékos megoszlás sajátosságai miatt – felesleges külön-külön tanulmányozni mind a kilenc tényezőt. Elhatároztuk, hogy hármat (feliratok nyelve, kereskedelmi egységek típusa és működése) kiemeltként kezelünk, a többi eredményt pedig csupán vázlatosan ismertetjük.

Vizuális megjelenés szerint hét kategóriát állítottunk fel, 2017-ben a feliratok fele valamely kereskedelmi egység cégéreként funkcionált, további 24% nyomtatott tájékoztatóként árult el információkat, jellemzően szintén üzletek, éttermek stb. bejáratán vagy kirakatában. Minden kilencedik felirat kézzel írott volt, ezek döntő része (88%-a) magyar nyelvű, míg a speciálisabb jellegű, bizonyos tekintetben akár a „street art” lenyomataként előforduló graffitik, tagek és matricák (JÓVÉR 2020) nyelvezete jóval sokszínűbb: csak ötödük magyar, ennek kétszerese angol, de találtunk köztünk cirill betűs elemeket is. A feliratok tartalmi vizsgálata lényegében a vizuális megjelenéssel megegyező képet tükröz (néhány kategória meg is egyezik, igaz a megközelítés – fizikai, illetve tartalmi – nem ugyanaz), az írásképp tekintetében pedig a latin betű dominanciája vitathatatlan, csupán néhány urdu (bővebben ld. később), kínai és a már említett cirill feliratok térnek el markánsabban az átlagtól (2. táblázat).

2. táblázat: A feliratok vizsgálata vizuális megjelenés és tartalom alapján 2017-ben

Table2. Examination of written signs based on visual appearance and content in 2017

vizuális megjelenés			tartalom		
típus	elem-szám	%	típus	elem-szám	%
<i>cégér</i>	245	53,7	<i>felhívás/tiltás</i>	27	5,9
<i>nyomtatott apróhirdetés</i>	110	24,1	<i>infó</i>	102	22,4
<i>kézzel írt apróhirdetés</i>	52	11,4	<i>cégér</i>	234	51,3
<i>graffiti/tag/matrica</i>	25	5,5	<i>reklám</i>	10	2,2
<i>plakátok/reklám</i>	7	1,5	<i>apróhirdetés</i>	61	13,4
<i>emléktábla</i>	5	1,1	<i>graffiti</i>	14	3,1
<i>hivatalos értesítés</i>	12	2,6	<i>egyéb</i>	8	1,8
<i>összesen</i>	456	100,0	<i>összesen</i>	456	100,0

Forrás: a szerzők saját gyűjtése

Kiegészítő – a feliratok mellett megtalálható, további információt hordozó – vizuális jelek csaknem minden második vizsgálati egységnél előfordultak, többségük kép vagy fénykép volt, de találtunk viszonylag nagy számban piktogramokat, illetve néhány, témánk szempontjából hangsúlyos esetben zászló, címer vagy térkép szerepelt a szöveg mellett (utóbbiakra szintén később hozunk fel példát). Vizsgáltuk azt is, hogy a nem magyar feliratok nyelvileg mennyire felelnek meg a velük együtt feltüntetett magyar szövegnek, ami többletinformációt árulhat el a többnyelvűség beágyazottságáról, a különböző nyelvi kódok következetes használatáról. A kérdés csupán minden ötödik esetben ($n=94$) mutatkozott relevánsnak: ebből 58 alkalommal nem szerepelt semmilyen magyar felirat, ezeknek csaknem fele olyan üzlet, étterem stb. kirakatában szerepelt, melyek valamilyen nem magyar jellegű szolgáltatást kínáltak (török büfé, kínai étterem, afrikai ételek kiszállítása stb.), s mint ilyen, minden bizonnyal nem magyar tulajdonossal rendelkeztek. 32 esetben a nem magyar szöveget helyesen fordították magyarra, és mindössze négy esetben helytelenül. Az itt tárgyalt szempontok közül utolsóként a vizuális jelek

hivatalos/magán jellegét tanulmányoztuk. A feliratok héttizede privát volt, a hivatalos jellegűek aránya 10% alatt marad (3. táblázat).

A külön kategóriát alkotó az uniformizált egységeket (131 db az 587-ből) – ahogy korábban már leszögeztük – kiemeltük a végleges adatbázisból, tehát nem jelennek meg az eredmények között. A végleges adatbázisból történő kiemelésük – ahogy tapasztaltuk – nem befolyásolta érdemben az eredményeket.

3. táblázat: A feliratok vizsgálata a hivatalos- vagy magánjelleg, illetve az idegen és a magyar nyelvű szöveg egymásnak való megfelelése alapján 2017-ben
Table 3. Examination of the written signs based on the character (official or private) and the differences between non-Hungarian and Hungarian texts in 2017.

hivatalos/magán			idegen nyelvű és magyar szöveg megfelelése		
típus	elem-szám	%	típus	elem-szám	%
<i>hivatalos</i>	46	7,8	<i>nincs magyar szöveg</i>	58	12,7
<i>magán</i>	410	69,8	<i>van magyar, megfelel</i>	32	7,0
<i>uniformizált</i>	131	22,3	<i>van magyar, nem felel meg</i>	4	0,9
			<i>nem releváns</i>	362	79,4
<i>összesen</i>	587	100,0	<i>összesen</i>	456	100,0

Forrás: a szerzők saját gyűjtése

A három kiemelt témánk a *feliratok nyelve* (végső soron a fő kérdés: a nyelvi tájkép), valamint a *kereskedelmi egységek megoszlása működésük* (funkcionálnak-e vagy sem), illetve *típusuk* (szolgáltatás, üzlet, vendéglátóhely stb.) szerint. Utóbbi szempontot árnyalnunk kell. Kutatásunkban ugyanis nem az egységek típusa bizonyult relevánsnak (pl. bolt vagy étterem), sokkal inkább az, hogy az utcán megjelenített jegyeik alapján melyek tekinthetőek valamely etnikai kisebbséghez tartozónak, az „ethnobusiness” példájának.

Az ethnobusiness kifejezés ilyen jellegű használatára a már megjelent publikációk egyikében sem találtunk példát. A kifejezés, számunkra meglepő módon, nem számít elterjedtnek; azon munkákban pedig, ahol megjelenik, egészen más értelmet nyer. Carstocea, A. E. romániai és magyarországi kutatásaiban ethnobusiness-ként utal a helyi kisebbségi törvények által kínált lehetőségek erkölcsileg kifogásolható kihasználására. Ennek keretében adott etnikai közösségekhez valójában nem köthető személyek vagy szervezetek

vallják magukat hivatalosan a közösség részének, a törvényi keretek által biztosított hatalmi pozíciók, illetve pénzügyi eszközök elnyerésének reményében (CARSTOCEA 2011, 2012). A PAP, A. L. (2008) által is jellemzett magyarországi gyakorlat alátámasztja ezt: a jelenség valóban létezik, utóbbi szerző az ethnobusiness kifejezés alkalmazása mellett ethnocorruption-ként is hivatkozik rá.

Nyugat-Európában a kifejezéssel a modern kori migráció kapcsán találkozunk: OFNER, U. S. (2006) a németországi helyzetet elemezve a bevándorló vagy a migráns gyökerű népesség hátrányos helyzete kapcsán mutat rá, hogy a Németország határain túlról származók csak az „ethnobusiness” következetes alkalmazásával kerülhetnek el a negatív megkülönböztetést. Ebben az esetben a kifejezés arra utal, hogy azon munkahelyeken, ahol a migrációs háttér nem jelent deklaráltan előnyt, a pozitív diszkrimináció hiánya azonnal a „nem németek” munkavállalási esélyeinek szignifikáns romlásához vezet.

Tanulmányunkban az ethnobusiness jelentését egészen más keretek közé helyeztük. A kifejezést a kereskedelmi-szolgáltató egységek azon típusára alkalmazzuk, melyek etnikai karaktert hordoznak: fizikai jellemvonásaik, vizuális megjelenésük (az üzlet neve, az árucikkek/szolgáltatások származási helyének feltüntetése, az árucikkek típusa) egyértelműen utalnak arra, hogy létrehozásuk és tulajdonviszonyaik valamely kisebbségi (döntő részben bevándorló háttérű, de legalábbis nem magyar) közösséghez kapcsolják őket, továbbá ezen kisebbségi/bevándorló közösségek speciális igényeit (táplálkozás, hajviselet, telekommunikáció) szolgálják ki. Ugyanakkor a kereskedelmi egységek tipizálása nem csak etnikai jellegük alapján történhet, hiszen a Népszínház utcában (és Budapest más részein) számos olyan üzlet, szolgáltatás stb. működik, amelyeknek nincs sajátos „etno” karaktere, ám egyértelműen külföldi származású tulajdonos üzemelteti (pl. kínai tulajdonú vegyesbolt). Kutatásunk szempontjából így releváns a tulajdonjog hazai-külföldi szempontú kategorizálása is. A „külföldi” kategória tehát cikkünkben az ethnobusiness-hez tartozók mellett olyan egységeket is jelent, amelyek alapvető, a többségi társadalom által is ismert és megszokott termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, viszont tulajdonosuk bevándorló háttérű.

2017-ben a *feliratok* 68,4%-a (312 a 456-ból) tisztán magyar nyelvű volt, amely érték a döntően egynyelvű hazai környezetben alacsonynak tekinthető. Ugyan a nem magyar feliratok viszonylag magas aránya részben a nagyvárosi környezetből, azon belül az alapvetően kereskedelmi-szolgáltató funkciójú városrészből adódhat, a vizsgált terület többnyelvű, multikulturális jellege ettől függetlenül szembetűnő. Viszonylag nagy csoportot alkotnak az angol nyelvű feliratok (8,6%, 39 db), kisebb számban a kínai, a német, a szerb, sőt az urdu nyelv is képviselteti magát. A feliratok jelentős hányada (18,9%, 86 db) többnyelvű. Nagy számban találtunk érezhetően az újonnan érkezett, nem magyar ajkú népességet célzó, tisztán angol vagy angol-magyar szöveget (pl. a nemzetközi telefonálási lehetőséget kínáló ún. call-shop-ok kirakatában), melyek

jól mutatják lakosság diverz jellegét. A térbeli eloszlás mintázata véletlenszerű, a Népszínház utca bármely részén találtunk idegen nyelvű feliratot, viszont relatív sűrűsödésük figyelhető meg annak központi részén (a Fecske és a Vay Ádám utca között).

A *kereskedelmi egységek* csaknem negyede (26 a 125-ből, 20,8%) nem funkcionált, ez az érték magasnak (még ha nem is kiemelkedően magasnak) tekinthető, és az itt élő népesség jelentős fluktuációjával, illetve gyakran bizonytalan egzisztenciájával magyarázható. E szempontból a mintaterület belvárostól távolabb eső fele (a Nagy Fuvaros utcától a Teleki térig) kedvezőtlenebb képet mutat, bár itt a Teleki téri, nemrég felújított fedett piac által támasztott konkurencia hatásáról sem feledkezhetünk meg.

A kereskedelmi egységek nyolcadát (16 egység, 12,8%) soroltuk külső jegyei alapján az „ethnobusiness” kategóriába. Számuk ugyan nem nagy, viszont a magyarországi átlagtól való markáns eltérésük, vizuális egyediségük mégis meghatározó a Népszínház utca karakterében. Területileg elszórta fordulnak elő, kínálatuk és vendégkörük sokfélesége jelentősen hozzájárul az utca sajátos hangulatához.

A valamely etnikumhoz köthető kereskedelmi egységek Budapest-szerte megtalálhatóak, a Népszínház utcában ugyanakkor kiemelkedő a területi koncentrációjuk. Az 5. táblázatot áttekintve sejthetővé válik a jelenség, ami az ethnobusiness szerepét, súlyát még jelentősebbé emeli: az idetartozó üzletek, éttermek átlagtól alacsonyabb hányada (13%-a, ellentétben az átlagos 22%-kal) zárt be az utóbbi években, ami az újonnan érkezők nagyobb vállalkozókedvére utal. Ezt részben természetesnek vehetjük, hiszen e helyek a nem magyar ajkú, migrációs háttérű lakosság számára sokkal inkább az egymással történő találkozás, illetve a közösségi élet színterei is, mint a magyarok oldaláról az etnikailag „semleges” helyszínek.

A különleges helyzet indokolja, hogy néhány „etnikus” helyet közelebről is görcső alá vegyünk. A Népszínház u. 24. alatt található „Srí Lanka Internet and Call Shop” (röviden: Lankanet) nem az általa kínált szolgáltatás, sokkal inkább a tulajdonos felfogását, identitását tükröző cégér révén nyújt különleges élményt az arra fogékonyaknak. A Srí Lanka-t ábrázoló térkép tudniillik csupán annak északi és keleti partvidékét tünteti fel, ignorálva az ország további részeinek létezését. Srí Lanka többnemzetiségű állam, népességének háromnegyedét az indoeurópai szingalézok, 18%-át a dravida eredetű tamilok teszik ki (utóbbiak száma Srí Lankán 3,2 millió, Indiában 65 millió). 1983-2009 között Srí Lankán polgárháború dúlt, amely alatt a tamil kisebbség az országból történő területi kiválását katonai eszközökkel igyekezett elérni (ROTBERG 1999; WINSLOW, WOOST 2004). A rövid ideig fennálló, a központi kormányzat által el nem ismert „Tamil Ílam” (a tamil hadsereg által megszállt ország rész) a sziget északi, északnyugati, illetve keleti partvidékének tamil többségű részeire terjedt ki, ez pontosan megegyezik az 1. ábrán (balra) szereplő térképpel (DE VOTTA 2004; MEHTA 2010).

Joggal feltételezhetjük, hogy a példánkban említett, Srí Lankából kivándorolt tamil etnikumú személy vagy család számára a Népszínház utcában megnyitott internetkávézó cégére az önazonosság kifejezésének eszközévé vált, ami egyben látványos politikai állásfoglalás is.

1. kép: Az ethnobusiness példái a vizsgált területen
Photo 1. Examples of ethnobusiness in the study area

Forrás: a szerzők saját gyűjtése

A Népszínház u. 23. illetve 45. alatt található Kashmir Bazaar szintén az ethnobusiness érdekes példája, ahol a kirakat még a Népszínház utcában is kiemelkedő soknyelvűségével hívja fel magára a figyelmet. Az információk a magyar és az angol mellett a bolt profilját tükröző kashmíri urdu nyelven is szerepelnek, sőt maga a „Kashmir Bazaar” (magyar nyelvű) felirat írásmódja is az urdu egyedi betűkészletére (nasztalík) emlékeztet (1. ábra, jobbra). A helyszíni vizsgálat (2017 nyara) óta a Kashmir Bazaar tulajdonosa a szomszédos, azelőtt kocsmaként működő üzlethelyiséget is kibérelte, „Kashmir Éttermet” kialakítva várja a vendégeket, akik szívesen kóstolnának sajátos dél-ázsiai ízeket.

2020-ban – ahogyan a módszertani fejezetben már jeleztük – megismételtük a felmérést, a korábbihoz képest némileg eltérő hangsúlyokkal. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire módosultak a feliratok arányai, illetve történt-e változás a Népszínház utca multikulturális jellegének vizuális vagy tapasztalatai úton történő észlelhetőségében. Érdeklődésünk homlokterében

továbbá a városrész kereskedelmi-szolgáltató funkciójának esetleges változása, valamint az egységek – külföldi-hazai, illetve etno-nem etno alapú – tipizálása állt, ezen belül is az, hogy a különböző kategóriák működése kapcsán érezhető-e szignifikáns különbség. Az eredményekből általános következtetéseket természetesen nem vonhatunk le, hiszen azok csupán egy kiválasztott budapesti utcára vonatkoznak, ugyanakkor több, a közeljövőben is fontos társadalmi folyamatra utalhatnak.

4. táblázat: A feliratok nyelvének megoszlása a Népszínház utcában 2017-ben és 2020-ban

Table 4. Distribution of language of the written signs in Népszínház Street in 2017 and 2020.

<i>felirat nyelve</i>	<i>2017</i>		<i>2020</i>	
	<i>456</i>	<i>100,0</i>	<i>1184</i>	<i>100,0</i>
<i>magyar</i>	312	68,4	800	67,6
<i>magyar és más</i>	80	17,5	148	12,5
<i>angol</i>	39	8,6	174	14,7
<i>angol és más</i>	6	1,3	15	1,3
<i>egyéb</i>	19	4,2	47	4,0

Forrás: a szerzők saját gyűjtése

Három év alatt a nyelvi megoszlás lényegében nem változott, ami értelmezésünkben arra utal, hogy az alapvetően kedvezőtlen politikai és gazdasági helyzet dacára a külföldi közösségek Népszínház utcai jelenléte stabil, a sajátos viszonyokra nem meneküléssel reagálnak. A reakciónk lehet ellenben a bezárkózás, erre több jelzésértékű jelenség utal:

- a két vizsgálat között eltelt három év alatt a magyar nyelvű feliratok aránya (68%) változatlan maradt, ellenben a többnyelvű írott jelek részesedése negyedével, 19-ről 14%-ra csökkent (egyidejűleg az egynyelvű angolé 9-ről 15%-ra nőtt). Ennek okát mélyebb vizsgálat hiányában nehéz pontosan meghatározni, így ebben a tanulmányban nem vállalkozunk erre. A jelenség sugallhatja a korábban a többségi társadalom felé történő nyitottság visszaesését, ami természetesen nem független a magyarok a bevándorló csoportok irányába közvetített attitűdjétől sem (4. táblázat). Ugyanakkor a nyelvi sokszínűség növekedésére is utalhat, aminek keretében mind inkább az angol válik a kereskedelem közvetítő nyelvvé (is).
- Rejtett sokszínűség: a Népszínház utca magas diverzitása főként a „küszöbön belül” érzékelhető, az utca arculati karaktere nem tükrözi a

kulturális sokszínűség tényleges szintjét. A közhasznú feliratok kevés kivétellel magyar nyelvűek, a privát egységek megoszlása sem közelíti meg azt az általános állapotot, ami – idézve a terepmunka során megkérdezett helyieket – a „rengeteg a külföldi”, a „nagyon vegyes” és az „olyan sok itt a néger, hogy a cigányok és a zsidók szinte kiszorultak” megállapításokkal jellemezhető.

5. táblázat: A kereskedelmi egységek kategóriái státuszuk szerint 2017-ben és 2020-ban

Table 5. Categories of commercial units according to their status in 2017 and 2020.

kereskedelmi egység	száma		működő %		bezárt %	
	2017	2020	2017	2020	2017	2020
<i>külföldi</i>	39	51	82,1	72,5	17,9	23,5
<i>hazai</i>	86	88	77,9	59,1	22,1	35,2
<i>etno</i>	16	24	87,5	75,0	12,5	16,7
<i>nem etno</i>	109	115	78,0	61,7	22,0	33,9

Forrás: a szerzők saját gyűjtése

A felsorolt tényezőkből fakad azon sajátos ellentmondás, hogy amíg a Népszínház utca vizuálisan kevésbé tűnik sokszínűnek, mint 2017-ben, addig a külföldi tulajdonú kereskedelmi egységek, illetve az ethnobusiness meghatározóbb, mint valaha. A 2020-as járványkrízis gazdasági hatásait a terület egyébként is alacsony bevételű, nem tőkeerős vállalkozásai közül sokan nem tudták kezelni. Az általában családi bázisú, ám annak megélhetését – más, nehezen definiálható bevételeknek köszönhetően – kevésbé meghatározó külföldi és/vagy etnovállalkozások viszont az átlagosnál nagyobb arányban maradtak működőképesek. Ebben feltehetően informális funkciójuk (pl. közösségi találkozóhely) is szerepet játszott, továbbá egyes közösségek (pl. kínaiak) esetében a korábban már említett hálózatosodás segíthetett a megváltozott gazdasági körülményekhez történő rugalmasabb alkalmazkodásban. A 2017-ben azonosított 125 egység 13, a 2020-ban összeszámlált 139 üzlet és szolgáltató 17%-a volt „etno”, míg 2017-ben 31, 2020-ban 37%-uk külföldi tulajdonban volt. Az ethnobusiness, valamint a külföldi üzletek már 2017-ben is stabilabbnak bizonyultak, ám 2020-ra a különbségek jóval látványosabbak lettek: külföldi/hazai, illetve etno/nem etno relációban egyaránt 13-14 százalékpontnyi differencia mutatkozott az előbbieik javára, azaz ennyivel kisebb arányban zártak be (5. táblázat). Utóbbi kapcsán fontos megemlíteni, hogy a válsághelyzet révén minden kategóriában sok üzlet szüntette be a működését (ami hozzájárult a környék társadalmi és fizikai

leromlásához), a külföldi tulajdonban lévők és az ethnobusiness-hez tartozók közül viszont az átlagnál jóval kevesebben.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy létezik-e Budapesten multietnikus terület, és ha igen, milyen formában tapasztalhatjuk meg ott a kisebbségi közösségek jelenlétét. Mivel a felvetést túl általánosnak találtuk, a vizsgálat végül egy kiválasztott budapesti közterület soknemzetiségű jellegére fókuszált, lényegében eldöntendőként meghatározva a kérdést: mintaterületünk, a Népszínház utca multietnikus közegnek tekinthető-e, igen vagy nem? Válaszunkat a nyelvi tájkép felmérésének eszközeivel kíséreltük megalapozni.

Megállapítható, hogy a Népszínház utcában felfedezett feliratok, írott és képi jelek 32%-a nem vagy nem csak magyar nyelven szerepelt mindkét időpontban. Ennek felmérése után az utcaképet, illetve annak hangulatát számottevően meghatározó, nem magyar etnikumhoz köthető kereskedelmi egységekre fókuszáltunk, külön vizsgálva a külföldi/hazai, valamint az értelmezésünkben az ethnobusiness-hez köthető etno- illetve nem etno- vállalkozásokat. A vizsgált területen 2017-ben található 125 üzlet, szolgáltató- és vendéglátóhely közül 16-ot, 2020-ban 24-et soroltunk az ethnobusiness kategóriájába: ezek azon egységek, melyek kínálatuk mellett reklámjaikkal, cégérükkel, felirataikkal egyaránt a hazaitól eltérő kultúrát közvetítenek; utalva egyúttal tulajdonosaik identitására. Jelentőségük számukon messze túlmutat: egyrészt a nem magyar nyelvű feliratok mellett nagyban hozzájárulnak a Népszínház utca egyedi miliójéhez, másrészt a 2020. évi krízishelyzetben átlagot messze meghaladó gazdasági rugalmasságot mutattak.

A Népszínház utca esete nemzetközi összevetésben alapvetően a közép-európai országok nagyvárosaival (Prága, Varsó) rokonítható: a külföldi népesség számának gyarapodása és a helyi kereskedelemben történő aktív részvétele jellemzi. Az újonnan érkezők aránya egyelőre alacsony, általuk dominált negyedek, „enklávék” nem jöttek létre, ugyanakkor a nyelvi tájkép következtetni enged arra, hogy Budapest mely részein élnek és dolgoznak viszonylag jelentős számban (ezek közül az egyik a Népszínház utca és környéke). Párhuzam a tőlünk nyugatra található (pl. német- és olaszországi) nagyvárosokkal a szegregáció alacsony szintje miatt felfedezhető ugyan, ellenben a külföldi népesség számának és arányának nagyságrendi különbségei okán érdemi hasonlóságról nem beszélhetünk. Budapest – ahogy több más társadalmi és gazdasági jelenség vonatkozásában – sajátosságokkal tarkított „átmeneti” típusú képvisel, amelyet az etnikai és kulturális diverzitás lassú, ám folyamatos növekedése és egyes városi negyedekben a nyelvi tájkép átforgalmazása jellemez.

A fentiek alapján a budapesti Népszínház utcát multietnikus közegként értékeljük, amely vizuálisan a közterületen megjelenő írott jelek, valamint annak miliójére nagy hatást gyakorló etnoüzletek, –szolgáltatók és –vendéglátóhelyek révén érzékelhető. Tapasztalataink – mindennapi rendszeres mozgás a területen, a helyiek megkérdezése – szerint az ott élők és az odalátogatók egyaránt a magyar főváros multikulturális, soknyelvű közegének tekintik a Népszínház utcát. Mindazonáltal jellemző a diverzitás „küszöbön belüli” magas szintje, a terület diverz jellege a közterületen csak mérsékelten jelenik meg. A Népszínház utcát csupán budapesti viszonylatban nevezhetjük unikális környéknek, amelyet etnikumtól függetlenül létező szociális problémák terhelnek, és amelynek kulturális kavalkádja nem mérhető számos más európai nagyváros multikulturális negyedekéhez.

IRODALOM

- BACKHAUS, P.** (2006): Multilingualism in Tokyo: A look into the linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism*. 3. 1. pp. 52-66.
- BARTHA CS. - LAIHONEN P. - SZABÓ T. P.** (2013): Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate*, 23 (3), pp. 13-28.
- BÁTYI SZ.** (2014): Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 14. 1-2. pp. 21-34.
- BÁTYI, SZ. - FARRAN, B., ISMAIL, A., POPOVA, M., SA'ED, H., SMARI, I.** (2019): #ECOC2023 – Are we ready? The linguistic landscape of the high street of Veszprém. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 19/2. pp. 1-17. Letöltve: <https://www.researchgate.net/publication/338717485>, 2020.12.11.
- BEREGSZÁSZI A.** (2005): „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi A. – Papp R. (szerk.): Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, pp. 158–178.
- BOROS L. - FABULA SZ.** (2017): A sokszínűség érzékelése és megítélése Józsefvárosban. *Regio*. 25. 4. pp. 80-107.
- BOROS, L. - FABULA, SZ. - HORVÁTH, D. - KOVÁCS, Z.** (2016): Urban diversity and the production of public space in Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin*. 65. 3. pp. 209-224.
- CARSTOCEA, A. E.** (2011): Ethno-business – the Manipulation of Minority Right in Romania and Hungary. *School of Slavonic and East European Studies* 8. pp. 16-28.
- CARSTOCEA, A. E.** (2012): „Ethno-business”: the unexpected consequence of post-1989 policies for the political representation of national minorities in Romania. Doctoral Thesis, UCL (University College London).

- CSEERNICSKÓ I.** (2015): Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 15. 1-2. pp. 71-84.
- CSEERNICSKÓ I.** (2019): Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Ungvár 239 p.
- DE VOTTA, N.** (2004): Blowback. Linguistic Nationalism, Institutional Decay and Ethnic Conflict in Sri Lanka. Stanford University Press, Stanford, California 283 p.
- DRAGOMAN, D.** (2011): Ethnic groups in symbolic conflict. The „ethnicisation” of public space in Romania. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*. 11. 1. pp. 105-121.
- DRBOHLAV, D., ČERMÁKOVÁ, D.** (2016): „A new song or evergreen...?” The spatial concentration of Vietnamese’ migrants businesses in Prague’s Sapa site. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie* 41. pp. 427-44
- ERŐSS, Á.** (2017): Politics of street names and reinvention of local heritage in the contested urban space in Oradea. *Hungarian Geographical Bulletin* 66. 4. pp. 353-367.
- ERŐSS Á.** (2018): Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárad példája. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. Doktori disszertáció. <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=19097>, 2020.12.11.
- FABULA, SZ. – HORVÁTH - D. - BOROS, L. - KOVÁCS, Z.** (2017/a): DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity – The case of Budapest. Szeged, University of Szeged.
- FABULA, SZ., BOROS, L., HORVÁTH, D., KOVÁCS, Z., PÁL, V.** (2017/b): Studentification, diversity and social cohesion in post-socialist Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin*. 66. 2. pp. 157-173.
- HÍRES-LÁSZLÓ K.** (2015): Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku A. - Hírös-László K. (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Autdor-Shark, Ungvár pp. 160-185.
- HORY, G., BENKÓ, M.** (2017): The urban space of the migrant crisis: analysis of the spatial evolution of an informal transit camp in Budapest’s historic city centre. *Architektúra & Urbanizmus* 51. 3-4. pp. 126-143.
- IRIMIÁS A.** (2009): Az új kínai migráció - a Budapesten élő kínai közösség. *Statisztikai Szemle*. 87. 7-8. pp. 828-847.
- JÓVÉR V.** (2020): Hatalmi játszma a falakon – avagy az utcai művészet alkímiája. *Tér és Társadalom*. 34. 3. pp. 264-280.
- KERESZTÉLY K. - SZABÓ J. Z.** (2006): Regaining multikulturalism? The Budapest Observatory

- (http://www.budobs.org/pdf/Regaining_multiculturalism.pdf, letöltve: 2018.03.21.)
- KERTESI G. - KÉZDI G.** (1998): A cigány népesség Magyarországon. Socio-typo, Budapest p. 467.
- KINCSES Á.** (2015): A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 87 p.
- KOHLBACHER, J. - REEGEL, U. - SCHNELL, P.** (2015): Place Attachment and Social Ties – Migrants and Natives in Three Urban Settings in Vienna. *Population, Space and Place* 21. 5. pp. 446-462.
- KÓSZEGI M. - PFENING V.** (2010): Külföldiek Budapesten az ezredfordulón - a statisztikai adatok tükrében. In: Barta Györgyi-Sipos András (Szerk.): A "világváros" Budapest két századfordulón. Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 288-305.
- LAIHONEN P.** (2012): Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14. 3. pp. 27-49.
- LAIHONEN P. - CSERNICKÓ I.** (2017): Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25. 3. pp. 50-81.
- LANDRY, R. - BOURHIS, R.** (1997): Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 16. pp. 23-49.
- MEHTA, A.** (2010): Sri Lanka's Ethnic Conflict: How Eelam War IV was Won. Centre of Land Warfare Studies, KW Publishers Pvt Ltd, New Delhi 30 p.
- MUTH, S.** (2012): The Linguistic Landscapes of Chişinău and Vilnius: Linguistic Landscape and the Representation of Minority Languages in Two Post-Soviet Capitals. In: Gorter, D., Marten, H. F., Van Mensel, L. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Palgrave-Macmillan, London. pp. 204-224.
- OFNER, U. S.** (2006): Symbolische Exklusion – Barrieren für Akademikerinnen mit Migrationshintergrund beim Zugang zum Arbeitsmarkt. In: *Rassismus&Diskriminierung in Deutschland*. Heinrinch-Böll-Stiftung, Berlin pp. 45-49.
- PAP, A. L.** (2008): Human Rights and Ethnic Data Collection in Hungary. *Human Rights Review* 9. pp. 109-122.
- PATAKFALVI-CZIRJÁK Á.** (2015): Szimbolikus konfliktusok és performatív események a székely zászló kapcsán. *Regio*. 23:2. pp. 41-76.
- PAVLENKO, A.** (2010). Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study. In: Shohamy, E. B. R. (ed.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters, pp. 133-150.

- PELLE J.** (2020): Józsefváros zsidó múltja. https://jozsefvaros.hu/hir/74848/Jozsefvaros_zsido_multja/, letöltve: 2020.12.11.
- ROTBURG, R. I.** (1999): *Creating Peace in Sri Lanka. Civil War and Reconciliation.* Brookings Institution Press, Washington D.C. 221 p.
- RUZAITÉ, J.** (2017): The linguistic landscape of tourism: multilingual signs in Lithuanian and Polish resorts. In: ESUKA – JEFUL, 8. 1. pp. 197–220. Letöltve: https://www.academia.edu/32022902/The_Linguistic_Landscape_of_Tourism_Multilingual_Signs_in_Lithuanian_and_Polish_Resorts, 2020.12.11.
- SIK, E. - WALLACE, C.** (1999): The development of open-air markets in East-Central Europe. *International Journal of Urban and Regional Research* 23. pp. 697–714.
- SULIMA, R.** (2016): The Laboratory of Polish Postmodernity: An Ethnographic Report from the Stadium-Bazaar. In: Grubbauer, M., Kusiak, J. (eds.): *Chasing Warsaw. Socio-material dynamics of urban change since 1990.* Campus-Verlag, Frankfurt-New York. pp. 241-268.
- WALLACE, C., STOLA, D.** (Eds.) (2001): *Pattern of Migration of Central Europe.* Palgrave Macmillan UK 301 p.
- WINSLOW, D., WOOST, M. D.** (2004): *Economy, culture, and civil war in Sri Lanka.* Indiana University Press, Bloomington 242 p.
- WONG, L, PRIMECZ, H.** (2011): Chinese migrant entrepreneurs in Budapest: changing entrepreneurial effects and forms. *Journal of Asia Business Studies* 5. 1. pp. 61-76.
- ZABRODSKAJA, A.** (2014). Tallinn: Monolingual from Above and Multilingual from Below. *International Journal of the Sociology of Language* 228. pp. 113-129.
- ZAHORÁN Cs.** (2016): Trikolórok, farkasok és turulok földje. Magyar és román szimbolikus gyakorlatok Erdélyben 1989 után. *Regio* 24. 1. pp. 226-281.

EGYÉB INTERNETES FORRÁSOK:

- https://rtl.hu/rtlklub/hazonkivul/cikkek/2013/05/22/a_nepszinhaz_utca_aho_l_barmit_meg_lehet_kapni (letöltve: 2020.12.11.)
- <https://24.hu/belfold/2016/07/06/egy-gazdag-utca-budapesten-ami-mindig-a-szegenyeke-volt/> (letöltve: 2020.12.11.)
- <https://24.hu/elet-stilus/2020/11/10/budapest-nepszinhaz-utca-kalapos-kalapkeszito-muzsikus-vonokeszito-hangszerbolt-boltos-utcak/> (letöltve: 2020.12.11.)